

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ТИМЕНКО Людмила Василівна

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ
СОЦІАЛЬНОГО ЦИКЛУ**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1997

Дисертація є рукописом

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник — доктор педагогічних наук
СИРОТЕНКО Анатолій Йосипович

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
ФЕДОРИШИН Борис Олексійович
кандидат педагогічних наук
ПУСТОВІТ Григорій Петрович

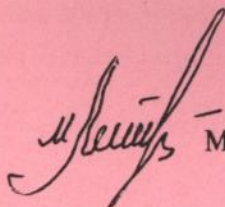
Провідна установа — Тернопільський державний
педагогічний інститут

Захист відбудеться “20” червня 1997 р. о “14” год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті
педагогіки АПН України (м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8)

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині
Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано “20” травня 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

 М. П. ЛЕГКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зміни у суспільно-економічному житті України вимагають суттєвих удосконалень системи професійної орієнтації учнівської молоді, як невід'ємної ланки процесу відтворення трудових ресурсів. Гуманізація державної освітньої політики передбачає створення належних умов для того, щоб кожен суб'єкт навчально-виховного процесу вивчав ті факти і явища, які максимально відповідають його здібностям. При цьому школа, як державна установа, спрямовує учнівські інтереси на узгодження здібностей особистості з потребами країни в кадрах для народного господарства. Отже, прикладний аспект профорієнтації полягає в необхідності допомоги учневі в оптимальному вирішенні його власної життєвої проблеми — як правильно вибрати професію.

Виходячи з того, що професійна орієнтація є системою підготовки особистості до свідомого вибору професії, то об'єктом і суб'єктом педагогічного впливу у загальноосвітніх закладах є учень, для якого визначальна діяльність — це оволодіння основами наук. Таким чином, найбільше можливостей для профорієнтації учнів виникає при реалізації змісту більшості предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі та при організації різного роду заходів у позакласній роботі. У навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів, як показала практика, можливо у найбільшій мірі забезпечити професійну інформацію, що служить основою формування в учнів

необхідних знань про професії, про свої індивідуальні особливості, що сприяє успішному професійному самовизначенню по закінченню школи.

Професійну інформацію (у більш широкому розумінні — профосвіта), як показали аналіз змісту навчальних дисциплін і практика, доцільно здійснювати при вивченні предметів соціального циклу, до яких ми відносимо наступні: “Географія України” (розділ “Економічна і соціальна географія України”), “Економічна і соціальна географія світу”, “Людина і суспільство”, спецкурс “Основи економічних знань”.

Проблема підготовки підростаючого покоління до життя цікавила і цікавить як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Педагоги, психологи, соціологи, економісти, філософи визначають проблему профорієнтації учнів за трьома її аспектами: соціально-економічним, педагогічним та психологічним.

У соціологічних дослідженнях В. В. Водзинського, М. Х. Титми, В. Н. Шубкіна, Є. І. Головахи розкриваються питання ціннісних орієнтацій вибору професії випускниками загальноосвітніх шкіл. У дослідженнях Л. С. Виготського, В. Л. Осовського, В. А. Матусевича, А. А. Ручки, Л. А. Ази, А. М. Леонтєва висвітлено питання діяльності молоді у взаємозв'язку з різними соціальними та соціально-психологічними факторами.

Проблемі профорієнтаційної спрямованості навчального процесу у загальноосвітній школі, профтехучилищі присвячені праці видатних учених-педагогів С. Т. Шацького, А. С. Макаренка, П. П. Блонського, А. В. Луначарського, Н. К. Крупської та ін.

Психолого-педагогічні аспекти профорієнтації старшокласників розроблялись і досліджувались сучасними вітчизняними

вченими: Г. Г. Бас, Р. І. Гарбичем, М. В. Даниленком, Н. М. Буринською, В. П. Зінченком, Н. Г. Ничкало, В. О. Моляко, В. М. Мадзігоном, Н. Ю. Матяш, Є. М. Павлутенковим, В. В. Сивнявським, М. П. Тименком, Б. О. Федоришиним, Н. О. Шевченко, М. С. Янцуром, а також вченими з близького зарубіжжя: О. Ю. Голомштоком, Є. О. Климовим, С. П. Крягжде, Н. К. Платоновим, В. Ф. Сахаровим, В. Д. Симоненком, С. М. Чистяковою. Важливими в теоретичному плані є також розробки з професійної орієнтації, відображені в розробках зарубіжних психологів: Г. Гінзбурга, Й. Кошчо, А. Маслоу, М. Сміта, Й. Холанда, С. Фукуями та ін.

За результатами психолого-педагогічних досліджень розроблені конкретні методичні поради для практичних працівників загальноосвітніх шкіл, профтехучилищ. Однак, деякі аспекти проблеми професійної спрямованості учнівської молоді залишаються ще не дослідженими у достатній мірі. Увага багатьох дослідників акцентується на різних позакласних заходах. Але головним засобом активізації людського фактору в шкільному віці є навчальна діяльність. Значна кількість наукових досліджень з профорієнтації пов'язується з трудовою діяльністю учнів на уроках праці або ж суспільно-корисною працею. Однак, в дослідженнях ще недостатньо розкриті питання педагогічного керівництва процесом професійного самовизначення учнів при вивченні основ наук, а тому це робить наше дослідження актуальним і своєчасним.

Обумовленим і актуальним буде врахування основних положень теорії розвиваючого навчання, функцій географічної освіти, її інтегруючої ролі у вихованні школярів загальноосвіт-

ньої школи та формування у них активної життєвої позиції. Виходячи з цього, проблема профорієнтаційної спрямованості змісту соціальних дисциплін набуває великого значення. Нами визначені наступні аспекти проблеми:

- забезпечення профорієнтаційної спрямованості змісту програм, підручників та методичної літератури;
- з'ясування можливості міжпредметних зв'язків змісту предметів соціального циклу;
- вивчення досвіду вчителів-предметників, що викладають предмети соціального циклу;
- визначення педагогічних аспектів профорієнтаційної роботи при вивченні курсу “Географія України”;
- вивчення ролі економічного виховання учнів при вивченні географії та спецкурсу “Основи економічних знань” в плані профорієнтації.

Все це обумовило вибір теми дослідження: “Професійна орієнтація старшокласників у процесі вивчення предметів соціального циклу”.

Мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні змісту і засобів формування свідомого ставлення учнів до вибору майбутньої професії при вивченні предметів соціального циклу.

Об'єкт дослідження — професійне самовизначення старшокласників загальноосвітніх шкіл у навчальній діяльності.

Предмет дослідження — зміст і засоби формування у школярів професійних інтересів при вивченні предметів соціального циклу.

Г і п о т е з а. Рівень сформованості професійних інтересів старшокласників при вивченні предметів соціального циклу значно підвищиться, якщо:

— зміст навчального матеріалу за визначеною тематикою буде мати профорієнтаційну спрямованість, зумовлену загальногосподарськими та регіональними потребами у кадрах;

— реалізація загальноосвітнього змісту здійснюватиметься сукупністю засобів, спрямованих на активізацію пізнавально-пошукової діяльності учнів, як об'єкту та суб'єкту педагогічного впливу з метою професійного самовизначення;

— економічна підготовка учнів органічно пов'язуватиметься із формуванням їх професійних інтересів.

Мета та гіпотеза зумовили завдання дослідження:

- вивчити теоретичні аспекти проблеми дослідження;
- проаналізувати стан проблеми в практиці сучасної школи;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність змісту та сукупності засобів профорієнтації учнів старших класів при вивченні предметів соціального циклу;

— на основі результатів дослідження розробити методичні рекомендації з організації профорієнтаційної роботи з учнями при викладанні предметів соціального циклу.

Методологічними засадами дослідження є основні положення про провідну роль навчальної діяльності у формуванні життєвих та професійних інтересів особистості, її активності в процесі розвитку; нормативних документів про освіту та її перспективу.

Для перевірки висунутої гіпотези і у відповідності до характеру завдань, що були поставлені, нами розроблена програма

дослідження, яка передбачає використання комплексу різних методів:

- теоретичних (вивчення праць видатних вчених: філософів, педагогів, психологів; аналіз літератури з географії, профорієнтації, економіки, відповідних методик);

- емпіричних (експеримент, вивчення шкільної практики шляхом анкетування, спостереження, співбесіди, аналізу діяльності вчителя, учнів);

- статистична обробка матеріалів, які були отримані в процесі експерименту;

- експериментальна перевірка варіантів методичних розробок і корекція отриманих даних.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методами теоретичного обґрунтування вихідних позицій і застосування комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження.

Наукова новизна та теоретична значущість:

- визначено та обґрунтовано можливості складу і структури змісту предметів соціального циклу для проведення профорієнтаційної роботи на основі міжпредметних зв'язків;

- визначено сукупність педагогічно доцільних засобів для ефективної профорієнтації учнів у процесі реалізації навчального матеріалу при вивченні предметів соціального циклу.

Практична значимість дослідження полягає у забезпеченні ефективної профорієнтаційної роботи з учнями шляхом формування у них профінтересів на різні сфери трудової діяльності при вивченні предметів соціального циклу. Результати дослідження є основою методичних рекомендацій для вчителів, які

викладають курс “Географія України” (або “Економічна та соціальна географія України”), “Економічна і соціальна географія світу”, “Людина і суспільство”.

Достовірність проведеного дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних позицій; використанням комплексу методів, що відповідають предмету та завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом фактів, матеріалів та результатів дослідно-експериментальної роботи, кількістю учнів, які брали участь в експериментальній роботі.

На захист вносяться:

— науково обґрунтовані засади забезпечення профорієнтаційної спрямованості уроків з географії України, курсу “Людина і суспільство” та спеціального курсу “Основи економічних знань”;

— експериментально перевірена сукупність педагогічних засобів профорієнтації в процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів в урочний та позаурочний час;

— методика формування у старшокласників професійних інтересів у процесі їх пізнавально-пошукової роботи.

Апробація висунутих у процесі дослідження положень та висновків здійснювалась на базі шкіл України, а також шляхом публікацій проміжних результатів дослідження та методичних рекомендацій. Результати дослідження доповідалися і обговорювалися на наукових конференціях (м. Ніжин, 1991 р., м. Рівне, 1992 р., м. Глухів, 1996 р.), на звітних конференціях Інституту педагогіки АПН України, на засіданні лабораторії методики географії Інституту педагогіки АПН України (1991—1996 рр.),

на засіданнях методоб'єднань вчителів географії та на науково-практичних конференціях педагогів Вишгородського р-ну Київської області, на лекціях у Київському державному інституті удосконалення вчителів ім. В. Д. Грінченка.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Загальний обсяг роботи — 143 сторінки машинописного тексту (разом з додатком 178 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Текст дисертації ілюстровано таблицями та схемами.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу і основні завдання, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значимість роботи, названі методи дослідження, дано характеристику вірогідності його результатів, викладені положення, що виносяться на захист.

У першому розділі “Проблеми профорієнтації школярів у навчальній діяльності в педагогічній теорії та практиці” проведено аналіз стану дослідження проблеми професійної орієнтації старшокласників у процесі вивчення основ наук, зокрема розглянуто в історичному плані теоретичні передумови удосконалення профорієнтаційної роботи із школярами у навчальній діяльності, проаналізовано психолого-педагогічні аспекти даної проблеми у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, а також у практиці роботи загальноосвітніх шкіл України.

Історичні та соціально-економічні аспекти ранньої підготовки підростаючого покоління до самостійної праці були визначені відомими педагогами досить давно. Вони особливо підкреслювали роль природи дитини, її можливості у трудовому та професійному становленні через навчальну діяльність. У розвинених країнах світу значна увага приділялась створенню установ, які спільно з педагогами мали можливість допомагати учням у виборі майбутнього професійного шляху. Значна кількість західних педагогів-теоретиків (Д. Манн, Ф. Ньюмен, Д. Гранк, Г. Шве) та психологів (Т. Капму, Р. Річі, М. Скотт) працювали над створенням своїх теоретико-методологічних підходів у галузі профорієнтаційної роботи.

Видатні педагоги України та Росії колишнього СРСР звертали в окремі роки значну увагу питанням професійного самовизначення та трудової підготовки учнівської молоді в різних освітньо-виховних закладах. Особливого значення надавалось вирішенню цієї проблеми у 80-х роках, коли було проведено значну кількість досліджень та результати їх були впроваджені у масову практику.

У 90-і роки в Україні актуальність проблеми професійної орієнтації учнів, їх професійного самовизначення значною мірою обумовлюється переходом до ринкової економіки, що пов'язано з кон'юнктурою ринку праці.

Особливості професійної орієнтації школярів у навчальному процесі в останні два десятиріччя досліджувались і досліджуються рядом зарубіжних і вітчизняних учених: Н. М. Буринською, В. І. Барком, Р. І. Гарбичем, К. М. Гуревичем, О. Ю. Голомштоком, С. П. Крягжде, Н. Ю. Матяш, С. М. Чис-

тяковою (проблеми позитивного ставлення та інтересу до праці), Г. Г. Бас, М. М. Захаровим, М. І. Калугіним, О. Д. Сазоновим, В. Д. Симоненком, Б. О. Федоришиним (проблеми професійної інформації), Є. М. Павлютенковим (проблеми управління профорієнтацією у загальноосвітній школі).

Профінформація або ж профосвіта, як складова профорієнтації у загальноосвітній школі, є визначальною, оскільки інші складові найчастіше нікому здійснювати на практиці.

У наш час визначились три основні напрямки професійної освіти учнів: а) в процесі викладання основ наук; б) у позакласній та позашкільній; в) у процесі виконання різноманітної суспільно-корисної праці. Зрозуміло, що всі напрямки тісно пов'язані між собою, але визначальним є навчальний процес. Під час навчання учні отримують різноманітні політехнічні знання, відомості про фізіологічні основи професійної діяльності, відомості про людину як суб'єкта трудової діяльності, про предмети, засоби та знаряддя праці і виробництва, оволодівають окремими трудовими вміннями та навичками.

Формування професійних інтересів при вивченні предметів соціального циклу, як показало наше дослідження, може ефективно здійснюватись через профінформаційну (профосвітню) роботу вчителів-предметників.

Багато вчених-географів надавали і надають великого значення профорієнтації учнівської молоді, як резерву відтворення трудових ресурсів країни, від чого залежить економічна стабільність та могутність країни: В. Г. Воблій (досліджував питання економічної та соціальної географії), Я. І. Жупанський

(досліджував питання трудових ресурсів). В. І. Заставецький, В. В. Заставецька, М. М. Паламарчук, П. О. Масляк, А. Й. Сиротенко, П. Г. Шищенко (автори сучасних підручників “Географія України” для загальноосвітніх шкіл України).

Поява стійких усвідомлених інтересів відноситься до 14—17-річного віку школярів, коли починає розвиватись професійна свідомість. В цей період здійснюється перехід від зовнішнього управління поведінкою учня до внутрішнього самоуправління. Професійна самосвідомість виступає в якості діяльності особистості по усвідомленню своєї відповідності до вимог професії, що обирається, і представляє єдність трьох компонентів: пізнавального, емоційно-оцінного і поведінкового.

Аналіз стану профорієнтаційної роботи із старшокласниками загальноосвітніх шкіл за результатами ознайомлення із шкільною документацією, методичними розробками та матеріалами констатуючого експерименту показав, що профорієнтація на уроках з предметів соціального циклу у процесі навчальної діяльності мала епізодичний характер. Уклін, як правило, здійснювався на робітничі професії, потреба в яких була гострою у 70—80-х роках на багатьох підприємствах різних галузей народного господарства.

На сучасному етапі розвитку середньої ланки освіти України значний вклад у справу формування професійного самовизначення особистості, а саме її операційно-технічної сфери, можуть внести такі предмети соціального циклу: “Географія України” (IX кл.), “Економічна і соціальна географія світу” (X кл.), “Людина і суспільство” (X—XI кл.), та спецкурс “Основи економічних знань (XI кл.). Отже, вивчення цих пре-

дметів збігається (це учні IX—XI кл.) з формуванням у старшокласників потреби у пізнанні самих себе, необхідності зробити свій професійний вибір — визначити тип навчального закладу для продовження навчання та отримання спеціальності, або ж вибрати профіль певної трудової діяльності.

Аналіз програм з вищеназваних предметів соціального циклу дають можливість наочно прослідкувати можливості застосування їх з метою профорієнтації старшокласників.

Так, ефективність реалізації ряду програм факультативних курсів економічної спрямованості у плані підготовки учнів до трудової діяльності в умовах ринкової економіки виявилась досить низкою. Перевірка знань учнів про трудову діяльність за професіями, пов'язаними із сферою підприємницької діяльності, з використанням тестів, розроблених фірмою “Джуніур ечівмент” (для школярів) показала, що менше половини старшокласників виявили достатній рівень знань необхідних економічних термінів та розуміння сутності ринку як основних складових готовності до відповідної праці. Це обумовлено, в першу чергу, тим, що зараз у змісті середньої освіти навіть систематизований навчальний матеріал не містить відповідної спрямованості. Серед джерел, які все ж таки дозволили школярам сприймати відповідні знання, на першому місці самоосвіта (понад 22,5 % учнів, які брали участь в опитуванні), на другому місці — засоби масової інформації (біля 17 %), на третьому — батьки (12,8 %), на останньому, восьмому місці — навчальні предмети (2,1 % респондентів). Отже, ми вважаємо, що спецкурс “Основи економічних знань” певною мірою заповнить цю прогалину в загальноосвітніх школах, сприятиме ознайомленню з сучасними напрямками розвитку економіки та професійному самовизначенню учнів.

У другому розділі “Експериментальне дослідження ефективності змісту і засобів профорієнтації старшокласників при вивченні предметів соціального циклу” розкрито особливості організації та проведення експерименту і результати проведеного дослідження. Основою цього розділу є матеріали формуючого експерименту з формування в учнів професійних інтересів у навчальній діяльності.

Методика експериментальної роботи розроблена згідно зі Схемою-моделлю удосконалення профорієнтаційної спрямованості змісту предметів соціального циклу”. При цьому визначено етапи та стадії дослідження, відповідні методи та інформаційні джерела.

Для визначення рівнів прояву професійних інтересів визначено основні критерії:

- поінформованість учнів про професії, які вони обирають;
- успішність учнів з предметів соціального циклу;
- стійкість інтересу до обраних професій;
- наявність професійних планів.

Розглядаючи умови формування професійних інтересів учнів, як провідної інтегральної якості особистості у свідомому виборі професії, слід зазначити визначальні для них три взаємопов'язані групи факторів: соціально-економічні, психологічні та педагогічні. Отже, для обґрунтування змісту професійної орієнтації учнів при вивченні предметів соціального циклу кожна із зазначених груп факторів диктує свої специфічні умови.

У вирішенні завдань профорієнтації значну роль відіграє загальноосвітня підготовка і рівень загального політехнічного

розвитку учня, без якого неможливе оволодіння професією в умовах сучасного науково-технічного прогресу. Ось чому в процесі вивчення предметів соціального циклу в учнів необхідно формувати і знання, і професійно значимі якості особистості.

При вивченні ряду тем навчальних предметів створюються сприятливі умови для ознайомлення учнів з особливостями окремих професій, або ж груп професій та розкриття ролі соціально-географічних знань. Якщо у старшокласників певною мірою вже сформовані уявлення про важливість правильного вибору професії, то їх доцільно ближче познайомити з найважливішими і найпоширенішими в регіоні промисловими та сільськогосподарськими професіями. При цьому, у процесі вивчення програмного матеріалу на уроках повинні виникати питання, що несуть в собі профорієнтаційний зміст.

Наше дослідження показало, що при вивченні предметів соціального циклу профорієнтаційна робота буде ефективною, якщо:

- забезпечується зв'язок програмового матеріалу з сучасними перспективами розвитку виробництва;

- при вивченні окремих розділів і тем програми вчителі демонструють учням необхідність оволодіння конкретною інформацією про професії;

- у ході уроку підкреслюється важливість засвоєння знань за визначеною темою для оволодіння конкретною професією;

- демонструється, як в результаті використання географічних та економічних знань, підвищується ефективність праці окремих спеціалістів;

- учнів орієнтують на самостійне придбання додаткових знань та їх використання людьми різних професій;

— вирішуються задачі виробничого і соціально-економічного характеру;

— використовуються міжпредметні зв'язки з метою більш повного розкриття специфіки окремих професій.

Вивчення предметів соціального циклу в експериментальних класах здійснювалось на основі політехнічного принципу, а отже профорієнтаційна робота була взаємопов'язана з процесом засвоєння знань та умінь з конкретного предмету. Зміст шкільних програм та підручників було проаналізовано за такою схемою:

— визначення загальноосвітніх і виховних можливостей навчального матеріалу для формування інтересу до ряду професій із спеціальностей, включення у навчальні предмети прикладів виробничого змісту за основними галузями регіону;

— використання навчальних предметів та спецкурсів з метою формування в учнів моральної і практичної готовності до праці, збагачення навчального матеріалу відомостями про видатних спеціалістів-професіоналів та їх досягнення;

— формування в процесі занять практичних умінь та навичок, характерних для окремих професій.

Керуючись даною схемою, вчителі знайомили учнів із особливостями сучасного виробництва, його технологією, організацією та перспективами розвитку. У ході дослідження було виявлено, що для формування стійкого інтересу до основних професій недостатньо дати лише технологічні та виробничі знання, а необхідно розвивати їх мотиваційну сферу, пов'язуючи її з практичними вміннями. З цією метою для підсилення розвиваючої та виховної функцій навчання було запропоновано для вчителів динамічну модель реалізації навчального матеріа-

лу: демонстрація ролі виробничої або ж невиробничої сфери в житті суспільства і кожної людини як джерела життєдіяльності людей; розкриття динаміки розвитку знарядь праці, вплив цих факторів на уклад і спосіб життя людей залежно від географічних та екологічних особливостей регіону; формування потребнісно-мотиваційної сфери особистості на рівні самоусвідомлення стосовно певних видів трудової діяльності, зокрема, їх змісту, умов і результатів праці; формування у школярів уміння спостерігати явища природи, специфіку трудового процесу; формування професійних інтересів.

З метою наступної реалізації міжпредметних зв'язків ми здійснили аналіз змісту програм та відповідних підручників і навчальних посібників. При цьому визначалися теми, за якими доцільно здійснювати професійну орієнтацію учнів. Учителі-предметники підбирали необхідні для роботи професіограми, узгоджуючи їх з навчальним матеріалом по кожному предмету.

Особлива роль в нашому дослідженні відводилась міжпредметним зв'язкам змісту досліджуваних предметів зі змістом курсу “Основи вибору професії”, який вивчався в дев'ятих експериментальних класах. Це дало можливість сформувати в учнів знання про світ професій і їх вимоги до людей та знання про свої можливості в плані оволодіння різними типами професій. Засвоюючи методи самопізнання і самовизначення, учні навчалися визначати свої професійні плани на майбутнє.

Для реалізації удосконаленого змісту уроків, ми визначили сукупність форм і методів профорієнтації. Так, форми проведення профорієнтаційної роботи вчителем на уроках предметів соціального циклу можуть бути різноманітні:

— урок-екскурсія;

— урок-диспут або урок-конференція з профорієнтаційним змістом;

— профорієнтаційний урок;

— зустрічі із спеціалістами-професіоналами різних галузей господарства країни;

— проведення вечорів за певною тематикою (усних журналів, літературно-художніх і т. п.).

Застосування таких засобів та прийомів як проведення учнівських професіографічних досліджень, оформлення стендів, альбомів, що пропагують трудові досягнення людей своєї місцевості (міста, села, або ж окремого підприємства); перегляд кінофільмів, телепередач, які демонструють застосування знань, що отримали учні при вивченні теми про безпосередню діяльність людей — є неабияким вкладом у формування професійної самовизначеності старшокласників.

Найбільш вживані під час формуючого експерименту три групи методів: словесні, словесно-наочні, словесно-наочно-практичні.

Про ефективність використання в процесі навчання учнів експериментальних класів сукупності форм і методів професійної орієнтації старшокласників з метою впливу на підвищення рівня їх професійного самовизначення в цілому можна стверджувати на основі діагностичної методики, яка передбачає виявлення загальноосвітньої спрямованості учнів, їх професійних інтересів, інформованості про світ професій, вимог до них навчальних закладів, де навчають певним професіям. А тому, для з'ясування рівня сформованості названих параметрів учнів IX — XI класів експериментальних шкіл пропонувалась низка тестових завдань.

У таблиці 1 представлені відносні кількісні показники позитивних відповідей на тестові завдання учнів IX — XI класів (експериментальних та контрольних).

Таблиця 1

Класи	Кількість позитивних відповідей	
	експериментальні класи	контрольні класи
IX	35	21
X	41	22
XI	65	41

Як бачимо, дані таблиці свідчать про те, що з часом внаслідок тривалішого охоплення учнів експериментальною роботою, їх інтерес до вибору професії зростає.

У ході експерименту ми ставили мету прослідкувати не тільки рівень сформованості готовності школярів до вибору майбутньої професії, але й перевірити як профорієнтаційна спрямованість змісту уроків впливає на успішність учнів. Так, вивчаючи курс “Географія України” дев’ятикласники експериментальних класів показали результати, що відображені в таблиці 2.

Таблиця 2

Навчальні і чверті	Кількість учнів, що мають оцінки (в %)							
	в експериментальних класах				у контрольних класах			
	“5”	“4”	“3”	“2”	“5”	“4”	“3”	“2”
I	12	12	46	-	10	38	46	6
II	18	54	28	-	16	32	46	6
III	18	66	16	-	16	28	52	4
IV	24	66	10	-	22	38	40	-

Як бачимо із таблиці, 90 % учнів в експериментальних класах мають в останній чверті переважно оцінки “4” і “5” і зовсім немає “2”. Це свідчить про те, що учні зацікавлені в отриманні позитивних оцінок, вони прагнуть отримати знання, де міститься цікава інформація не тільки наукова, але й та, що допомагає їм відшукати свій професійний шлях у майбутньому.

Згідно з результатами анкетування, тестування та перевірки знань учнів про професії за тематикою предметів соціального циклу було визначено три рівні профінформованості учнів IX – XI класів під впливом експериментальних факторів. Їх результати подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка профінформованості учнів 9 – 11 класів під впливом експериментальних факторів (до і після експерименту, в %)

Рівні інформованості учнів про професії	До експерименту		Після експерименту	
	контрольні класи	експеримен. класи	контрольні класи	експериментальні класи
високий	20,0	20,3	28,3	41,8
середній	28,5	29,1	30,6	32,1
низький	51,5	50,6	41,0	96,1

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

1. Професійний інтерес як визначальний компонент професійної спрямованості особистості являє собою пізнавально-

вибіркове відношення до професії чи групи професій, що збуджують потребу в розширенні інформації про бажаний об'єкт.

2. Пізнавальна діяльність учнів у процесі вивчення предметів соціального циклу повинна бути орієнтована не тільки на отримання певних знань та вмінь, передбачених програмами, але й на формування професійних інтересів, уявлення про суспільно-значимі цінності праці, уміння оцінювати трудову діяльність в різних сферах економіки відповідно до своїх здібностей з метою допомоги старшокласникам знайти своє місце у житті.

3. Основними організаційними педагогічними факторами формування в учнів професійних інтересів у процесі вивчення предметів соціального циклу є:

— навчальний матеріал з профорієнтаційною спрямованістю повинен вдало поєднуватися з основним науковим змістом, передбаченим програмами;

— насиченість змісту уроків предметів соціального циклу повинна бути достатньо соціально-орієнтованою інформацією про різні види трудової діяльності, яка могла б викликати інтереси більшості школярів;

— використання різноманітних педагогічних засобів роботи на уроці (проблемні ситуації, ділові ігри написання творчих робіт учнями, екскурсії і т. п.);

— застосування міжособистісного спілкування у системі “вчитель — колектив класу — учень”, що будується на демократичних засадах ставлення до учнів як суб'єкта професійного самовизначення.

4. Матеріал з профорієнтаційною спрямованістю повинен відбиратися за такими критеріями:

- 1) цікавим для сприйняття учнями, для збудження пізнавальної активності до вибору майбутньої професії;
- 2) відповідати віковим можливостям сприйняття (без перенасичення складними термінами, поняттями);
- 3) вдало поєднуватися з програмним матеріалом;
- 4) при необхідності спиратися на знання інших предметів (враховувати міжпредметні зв'язки);
- 5) аргументуватися матеріалами краєзнавства;
- 6) певна частина матеріалів може бути підготовлена самими учнями, як вид творчої роботи.

5. Найбільш продуктивною є профорієнтаційна робота з використанням проблемно-пошукових методів, дискусій, творчих робіт, проведення екскурсій на виробництво, до навчальних закладів, служби зайнятості.

6. Використання активних методів профорієнтаційної роботи у процесі навчання: ділових ситуацій, моделювання виробничих завдань, активізації пізнавальної діяльності учнів, що спрямоване на отримання міцних знань програмного матеріалу, оригінального розв'язання певних проблем, розвиток творчої ініціативи та самостійності.

Матеріали дисертаційного дослідження висвітлені в таких публікаціях:

1. Роль екскурсії у профорієнтації школярів під час вивчення географії України. // Методика викладання біології хімії, географії: Респ. наук. зб. — К.: Освіта, 1992. — Вип. 9. — С. 120 — 126.

2. Профорієнтаційна робота в процесі вивчення курсу географії України. // Методика викладання біології, хімії, географії: Респ. наук. зб. — К.: Освіта, 1993. — Вип. 10. — С. 66 — 70.

3. Програми середньої загальноосвітньої школи. Географія. 5 — 10 класи. — К.: Освіта, 1993. — У співавт.

4. Викладання географії в школах України. // Методичний лист. — К.: Освіта, 1993. — У співавт.

5. Географія. Завдання для тестової перевірки знань, вмінь та навичок випускників загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій. — К.: Абрис, 1993. — 64 с.

6. Профорієнтація — творчість вчителя. // Рідна школа. — № 12, 1995. — С. 77 — 78.

7. Географія в завданнях і запитаннях (посібник для вчителів та учнів 6 — 10 кл.). — К.: Просвіта, 1995. — 256. — У співавт.

8. Профорієнтаційна спрямованість уроків географії України. // Проблеми педагогічної науки в умовах розбудови національної школи: Матер. наук. конф. — К.: Педагогічна думка, 1996. — С. 161 — 162.

9. Управління самовизначенням школярів на професію вчителя географії. Тези доповідей. — Ніжин, 1991. — С. 49 — 50.

10. Професійна спрямованість змісту уроків географії України. Тези доповідей. — м. Глухів, 1996. — С. 74 — 75.

11. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Географія (5 — 10 класи). Основи економічних знань (11 клас). — К.: Перун, 1996. — У співавт.

Tymenko L. V. Professional orientation of senior pupils in the process of social cycle subjects study.

Thesis for a scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 — theory and history of pedagogics. Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

The thesis deals with the content and means of the effective forming of senior pupils professional interests in the process of social cycle subjects study.

As a result of theoretical analysis and experimental work the author determined and substantiated the possibilities of social cycle subjects content for a professional and oriental work of senior pupils.

The sum total of pedagogical expedient means for the realization of educational material of professional and oriental informing in educational activities is also accentuated in the thesis.

Тименко Л. В. “Профессиональная ориентация старшеклассников в процессе изучения предметов социального цикла”

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1997.

В диссертации исследуется содержание и средства эффективного формирования профессиональных интересов старшеклассников в процессе изучения предметов социального цикла. Определены и обоснованы возможности содержания предметов

социального цикла для профориентационной работы, а также совокупность педагогических целесообразных средств для реализации учебного материала профориентационной информированности в учебной деятельности.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійні інтереси, соціальний цикл предметів, навчальна діяльність, вибір професії, професійна інформація.

Підписано до друку 16.05.1997. Формат 60 × 84 1/16. Друк. 17.05.97.

Наклад 100. Зам. 144 . Безкоштовно.

Вид-во “Україна-Віта”

AB 37.943